

gestaan tot Sint-Victor 1548, toen het betrokken werd door Joost de Praedt van Moerkercken, thesaurier van de Dom (fol. 852v., 868, 885, 901, 916v. en 930v.). Van 1554 tot 1559 of 1560 werd het verhuurd aan Jacob Kuenretorf, kanunnik van Oudmunster, (fol. 946v., 961v. en 978; RAU, Oudmunster 499-4 (1557) fol. 3; (1558) fol. 3v.) en in het laatstgenoemd jaar aan mr. Jan Bogaert, van wie we weten dat hij het huis wegens de verkoop op 20 december 1561 met Pasen van het daarop volgend jaar moest verlaten. De rekening van 1559 ontbreekt.

Verder RAU, Oudmunster 499-4 (1560), blz. 13; (1561) fol. 7). In RAU, Oudmunster 980-1 zegt Bogaert het huis vanaf Sint-Victor 1560 voor een termijn van drie jaar gehuurd te hebben.

7. „Necrologium van Oud-Munster te Utrecht”, uitg. A. A. J. van Rossum, *Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht* 10 (1882), 316.
8. RAU, Oudmunster 184-1 (16de-eeuwse kopie van het holografisch testament).
9. De transportakte van 9 november 1498 is gestoken door een oorkonde van 30 april 1450 die vele retroakten bevat en een transfix van 1 maart 1492 (RAU, Oudmunster 184-2). Het complex was erfpachtgoed van het kapittel van Oudmunster. In de bewaard gebleven erfpachtakte, eveneens van 9 november 1498 (RAU, Oudmunster 184-3), werd het goed omschreven als „ene hofstede ende huysinge mit alle hoeren toebehoeren, als die gelegen is bynnen Utrecht inder Oudellen opten houck van Gaesbeecks steghe, als die heere Claes Lambertss., welneer canonick tSente Peters tUtrecht, laest gebruyckt heft, daer boven ter muren wert heere Braem van Lewenberch, canonick tSente Mertijns, ende beneden west-

wert Gaesbeecks steghe voergenoemt naestgelegen sijn”. Cristiaan van Zenden heeft zijn nieuwe huis klaarblijkelijk gebouwd achter in de tuin van het oude.

10. Men kan zich afvragen hoe Cristiaan van Zenden tot de aanduiding „voorste” en „achterste” huis is gekomen. Ik denk dat hij geredeneerd heeft vanuit de ligging van de kapittelkerk van Oudmunster, waaraan hij als kanunnik verbonden was. Zoals bekend stond dit kerkgebouw op het tegenwoordige Domplein, ten zuidwesten van de Dom.
11. GAU, Stad I, 704 (1538), nr. 9.
12. GAU, Stad I, 315 (1338 januari 24). In een recent verschenen artikel in dit tijdschrift meent J. A. C. Mathijsen ten onrechte dat in deze oorkonde de Brigittenstraat bedoeld is: „Brigittenstraat 20”, *Maandblad Oud-Utrecht* 59 (1986), 93-95, aldaar 93.
13. RAU, Oudmunster 934, fol. 5: „Item a supradicta Oudella ascendit quidam vicus versus orientem vocatus der Heren strate, in quo eciam iurisdicatio temporalis ex utraque parte est nostra” (Op dezelfde wijze loopt vanaf de bovengenoemde Oudelle een zekere straat op naar het oosten, „der Heren strate” genaamd, waarin ook aan beide zijden de wereldlijke rechtspraak aan ons toebehoort).
14. RAU, Oudmunster 184-2.
15. GAU, Bew. arch. II, 1950. Zie ook: G. van Klaveren Pz., „Jans kameren van der Meer”, *Jaarboekje Oud-Utrecht* (1930), 114-117.
16. RAU, Oudmunster 184-2 (transfixen van 1 maart 1492 en 9 november 1498 door de oorkonde van 30 april 1450).
17. GAU, Stad I, 704 (1538), nr. 9.
18. GAU, Stad I, 704 (1550), nr. 114.
19. GAU, Stad I, 704 (1548), nr. 151.

HET FAMILIESTUK VAN DE UTRECHTSE KUNSTSCHILDER NICOLAUS KNUPFER IN DE GEMÄLDEGALERIE TE DRESDEN.

G. Brinkhuis (1891-1977) was van 1908 tot 1956 als archiefambtenaar aan het Gemeente-archief van Utrecht verbonden. Hij bracht gedurende deze periode en de jaren daarna een uitgebreide documentatie bijeen, die na zijn overlijden in het bezit kwam van de Gemeentelijke Archiefdienst. Tussen dit documentatiemateriaal werd het manuscript van onderstaand artikel, dat kort voor zijn overlijden tot stand kwam, aangetroffen.

Ruim veertig jaren geleden kon ik als resultaat van een nogal nauwgezet onderzoek in het zo uitgebreide bronnenmateriaal van het Utrechtse gemeentearchief verschillende biografische bijzonderheden mededelen over de 17e eeuwse Utrechtse kunstschilder Nicolaus Knupfer, over wiens leven wij tot dusver al bijzonder schaars waren ingelicht¹⁾. Niet alleen kwam door deze nieuwe vondsten vast te staan dat

Knupfer uit Leipzig afkomstig was, hetgeen door de kunsthistoricus Carl Willnau (dr. Carl W. Naumann) te Leipzig die zich bijzonder voor leven en werk van deze schilder interesseerde, op grond van onderzoekingen aldaar - ten onrechte zoals toen bleek - was betwijfeld²⁾, maar ook dat hij te Utrecht was gehuwd en hier tot aan zijn dood (1655) had gewoond en gewerkt.

Bovendien gaven deze gegevens aanleiding de als vaststaand aangenomen voorstelling van een zijner schilderijen, nl. het familiestuk dat zich in de Gemäldegalerie te Dresden bevindt en dat „Nicolaus Knupfer mit seiner Familie“ zou moeten voorstellen³⁾, aan een nader onderzoek te onderwerpen. Op dit schilderij - dat omstreeks 1644 moet zijn tot stand gekomen⁴⁾ - staat een familiegroep afgebeeld van man, vrouw en drie kinderen van resp. ongeveer 6, 4 en 1½ jaar oud. Dit nu bleek geenszins in overeenstemming te zijn met de staat van het gezin van Knupfer. Want onomstotelijk was komen vast te staan, dat Knupfer's vrouw bij haar overlijden in 1643 slechts twee kinderen had nagelaten, van wie het jongste kort na de moeder was overleden. Daar ook een tweede huwelijk van Knupfer in verband met de ter momboirkamer afgelegde verklaringen uitgesloten moet worden geacht, was het dus ten enenmale onmogelijk, dat deze familiegroep het gezin van de schilder Nicolaus Knupfer zou voorstellen.

In een naar aanleiding van deze nieuwe gegevens over Knupfer van Carl Wilnau ontvangen schrijven werd de vraag gesteld wie er dan wel op dit schilderij staan afgebeeld. Het is echter licht te begrijpen dat ik op deze vraag het antwoord schuldig moest blijven, daar slechts een uiterst toevallige vondst hieromtrent opheldering zou kunnen verschaffen.

Verscheidene jaren later echter, nu bij een onderzoek in het Utrechtse notarieel archief, stuitte ik in het protocol van notaris Diderick van Rijssen op een in 1651 gepasseerde akte van beëindiging van een compagnieschap tussen de zilversmeden Lodewijk van Millingen⁵⁾ en Johannes Pater, welke mij in verband met de op Knupfer's schilderij te Dresden afgebeelde familiegroep van genoegzaam belang toeschijnt hier in extenso weer te geven:

„Den XXV en July 1651

Compareerden etc.: Lodewijck van Millingen ende Johannes Pater, borgers t'Utrecht bejide mij notaris bekendt ende verclaerden comparanten, dat zijl: met malkander finalijck affgerekent ende geliquideert hadden van alle tgeen zij comparanten tot desen huidigegen dage toe metten anderen uijtstaende hadde, te weten soo van gout als andersints bij den voorn. van Millingen aen Pater geleverd. als oock van 't gemaectt werck ende verdient arbeidsloon bij den selven Pater aen van Millingen geleverd ende verdient, daer mede ingerekent seecker schilderijken van Nicolaes Knippert wesende het affbeesell van den selven Pater ende zijn huysvrouw met zijn kinderen⁶⁾ ewelck schilderijken den selven van Millingen van den voorn. Pater heeft ontvangen ende in handen heeft, oock all langer tijt voor date dezies in handen gehad heeft. Welck schilderijken mede heeft gestreckt ende gerekent is in minderinge van zijnes van Millingens preten-sien op den voorn. Pater, daer van hij Pater absolute-lijck renuncieert ende afstandt doet bij desen.

NICOLAUS KNUPFER.

Peintre artificieux en figures. Il fit son apprentissage a Lisieff, chez Emmanuel Nijfen, l'an 1603, et de depuis a Maydenbourg. Il vint l'an 1630, avec sa femme Verocke, chez Abraham Blommaert, où il se mit au jour quantité de pieces admirables, tant pour le Roy de Danemarck, comme pour autres grands Princes et personnes courtoises.

Nicola Knupfer pinxit

P. de Tole, sculpsit.

Joannes Meyffens recudit.

N. Knupfer, 1603-1660. GAU Top. Hist. Atlas.

Cederende den selven van Millingen nochmaell alle actie ende recht hem daer een competeerende, ende verclaerden zijlieden comparanten, dat bij de voors. finale liquidatie bevonden was, dat hem Pater van den voorn. Millingen noch suiijver resteerde ende competeerde (aff-getrocken alle pretensien geen uytgesondert) de somme van eens drie gulden ende drie stuyvers hij bekende bij dese ontfangen te hebben, gelijk hij de selve in mijns notaris ende d' ondergescreven getuygen presentie ontfangen heeft, sulcx dat de comparanten op malkanderen int minste niet meer en hebben te pretenderen ofte te eysschen, maer houdt een ijegelijck sich hiermede gecontenteert, voldaen, vernoecht, ende betaelt, malkanderen van alles bedanckende en de quiterende. Renuncierende de comparanten d'exceptie van herrekeninge, misrekeninge, ende allen anderen exceptien ter contrarie sonder arch. Versoekende ende consentierende de respectie comparanten hier van acte, om hun te dienen naer behoren. Aldus gedaen ende gepasseert t'Utrecht, ter presentie van Cornelis Eliass. ende Jan Corneliss. getuygen hier toe versocht.

(w.g.) Johan Pater

(w.g.) Lodewijck van Millingen

(w.g.) Jan Corneliss.

(w.g.) Cornelis Eelyassen

(w.g.) Did. van Rijssen, notaris''

De vermelding nu in deze akte van een door Knupfer geschilderd familiestuk van man, vrouw en kinderen deed mij al dadelijk denken aan Knupfers schilderij in de Gemäldengalerie in Dresden. Dat hier Knippert staat in plaats van Knupfer is zeer aannemelijk, daar ik reeds vroeger heb aangetoond dat Knupfer in tal van akten welke op hem betrekking hebben als Knipper, Knippert of Kniffert voorkomt. Om echter zekerheid te verkrijgen of hier inderdaad sprake is van het thans te Dresden bevindend familiestuk van Knupfer was het dus zaak de staat van het gezin van de zilversmid Pater eens nader te bezien.

In 1631 werd genoemde Johannes Pater als Johannes Antonisz. Pater ingeschreven als leerjongen bij het Utrechtse Goudsmidengilde en in 1640 - na een leertijd dus van negen jaren - volgde zijn inschrijving als meester van dit gilde. Hij huwde op 21 november 1640 voor schepenen der stad met Annichgen dochter van Jan Wttenham. Twee jaar later passeerden de echtelieden een mutueel testament⁷⁾. Anna (Annichgen) Wttenham „aent Oudekerckhof nalatende haer man mit echte onmondige kinderen“ overleed reeds in 1650 (aangebracht bij de momboirkamer op 22 april). Zij werd in de Regulierskerk begraven. Kort voor haar dood had zij een nogal uitvoerig testament gepasseerd⁸⁾, waarbij zij behoudens verschillende legaten, o.a. aan haar moeder Dirckgen van Bueren weduwe van Jan Wttenham, tot haar universele erfgenamen stelde „haere naer te laten kynderen“. De akte werd gepasseerd „ten huize van de comparante aan het Oudkerkhof met consent en believen van Johan Pater haren man, die alhier mede compareerde ende verclaerde intgunt voors. is te consenteren“.

Nog geen half jaar na het overlijden van zijn vrouw trad „Johan Pater weduwnaar van Anna Wttenham“ voor de schepenen der stad in ondertrouw met Sibille Coenraets van Elst, beyde wonende alhier“. De voltrekking van het huwelijk vond zonder twijfel buiten Utrecht plaats, daar blijkens marginale aantekening d.d. 9 november d.a.v. „attestatie werd gegeven“. Vrij spoedig daarna maakte hij aanstalten de stad te verlaten. Aan een oproep om op 7 mei 1651 voor gecommiteerden ter momboirkamer te verschijnen ten einde de voogdij over zijn minderjarige kinderen te regelen, geeft hij geen gevolg⁹⁾.

Voorts bedankt hij of wordt hij om de een of andere reden geschrapt als lid van het Goudsmidengilde, daar hij op de ledenlijst van dit gilde van 25 januari 1652 niet meer voorkomt¹⁰⁾. Op 7 juni 1651 - dus kort vóór de beëindiging van zijn compagnieschap met Lodewijck van Millingen - was het nodig dat Nicolaes Danequoy en Johannes van Bochoven ter secretarie ten behoeve van een juffrouw Catharina Pieck een attestatie passeerden, waarbij zij verklaarden „dat Johannes Pater, mede deser statsborger haerl. seer well bekendt, was een eerlyck man staende ter goeder name ende fame, ende soo sijl. niet anders weten, daer voor van eenen yeghelyck oock wordt gehouden. Sulcx dat alle getuychenisse bij

hem gedaen ofte noch te doen, volcomen geloof soude meriteren etc.“¹¹⁾.

Voorts is het opmerkelijk, dat zijn onmondige kinderen bij Derckgen Wttenham (met wie zonder twijfel zijn schoonmoeder Dirckgen van Bueren wed.^e van Jan Wttenham wordt bedoeld) waren ondergebracht. Dit blijkt uit een in 1656 gepasseerde notariële akte, waarbij Cornelia van Merckerck wed.^e van Nicolaes van Merckerck, Otto de Man en Thyman van Schoormont verklaren „dat alsoo Jo^e. Maria van Pallaes van Schrojesteyn aen Dirckgen Wttenham vergonst heeft seeckere woninge, ende dat mette gratien ende beneficien daertoe bij haer Ed. te vergunnen, de voorn. Jo^e. van Schrojesteyn aff te houden dat de drie kinderen van Jan Pater voorgaende bij haer Dirckgen Wttenham hebbende gewoont niet in de voors. woninge tot laste van de voors. Jo^e. ofte Dirckgen van Uyttenham sullen comen ofte blijven . . .“¹²⁾. Wat de oorzaak van dit alles is, is niet gebleken. Dit doet er ook weinig toe. Hoofdzak is dat uit deze akte voor het eerst blijkt dat uit het huwelijk van Jan Pater en Annichgen Wttenham drie kinderen werden geboren.

† G. Brinkhuis

Noten

1. Jaarboekje „Oud-Utrecht“, 1935, blz. 110 e.v.
2. C. Willnau, Die Herkunft des Nicolaus Knüpfer (Familien-geschichtliche Blättern, 33. Jahrgang, Leipzig 1935, Heft 1).
3. Aldus het onderschrift onder de afbeelding van dit schilderij in: Fr. Schlie, Ueber Nikolaus Knüpfer und einige seiner Gemälde (Schwerin, 1896).
4. Vgl. hieromtrent: C. Willnau, Die Herkunft des Nicolaus Knüpfer.
5. Lodewijk van Millingen, zoon van de zilversmid Gerrit van Millingen en Adriana Vuysting, werd in 1632 als leerling bij het Goudsmidengilde aangenomen en in hetzelfde jaar (1640) als Johannes Pater ingeschreven als lid van dit gilde.
6. Cursivering van mij.
7. Protocol van notaris Nic. de Cruyff, 21 dec. 1642, fol. 22 (inv. nr. U034a001).
8. Idem, 19 maart 1650, fol. 309 (inv. nr. U034a002).
9. Register van de besognes op de Momboirkamer, 1651 (inv. S.A. II, nr. 1385).
10. Resolutieboek van het Goudsmidengilde, deel II, fol. 27 (inv. B.A. I, nr. 128).
11. Minuten van procuratiën en certificatiën, gepasseerd ter secretarie (inv. S.A. II, nr. 174, 7 juni 1651, nr. 300). Dat deze attestatie betrekking heeft op de zilversmid Johan Pater kan m.i. worden afgeleid uit het feit dat ze werd afgelegd door twee leden van het goudsmidengilde, nl. Johannes van Bochoven, die in 1649 het meesterschap verwierf, en Nicolaes Danequoy, die op 3 juni 1646 als „antwerpelinc“ werd aangenomen, mits hij „niet meerder en sal onderwynden te vercoepen als silvere steelen aen Joffr. waeyers ende ander kleyne silver getuych“ (Resolutieboek van het Goudsmidengilde, deel I, blz. 8, inv. B.A. I, nr. 128).
12. Protocol van notaris Peter Tucker, 20 april 1656, blz. 29 (inv. nr. U055a001).